

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК (UDC) 94(73+47)''1939/1945''

ГОНЧАРЕНКО Л. Л., КОНЄВА А. В.

**АМЕРИКАНСЬКА ПОЛІТИКА ЛЕНД-ЛІЗУ ЯК ФОРМА
ВІЙСЬКОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДОПОМОГИ СРСР
ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

В статті аналізується роль політики ленд-лізу як форми військово-економічної допомоги з боку США для СРСР у ході Другої світової війни. Розглядається суть поняття ленд-ліз його складові та особливості поставок допомоги. Розкривається значення поставок ленд-лізу Сполученими Штатами Америки. Особлива увага приділяється питанню необхідності даної військової допомоги для СРСР, що всіляко применшувалося, а то й зовсім замовчувалося радянською історіографією та мало досліджується сучасною російською науковою спільнотою.

Ключові слова: Друга світова війна, США, Радянський Союз, ленд-ліз, військові поставки, допомога.

Американсько-радянські відносини являють собою складне і багатогранне явище в світовій політичній історії. Інтерес до феномену американсько-радянської співпраці не слабшає і в даний час. Друга світова війна показала приклад безпрецедентного економічного і військового співробітництва країн антигітлерівської коаліції. Загроза нацизму відкинула на другий план протиріччя антагоністичних систем. Завдяки спільним цілям у війні, держави змогли виробити єдину стратегію. В основі цієї стратегії були принципи американського закону про ленд-ліз - систему військово-економічної допомоги США країнам-союзникам, яка внесла вагому роль у спільну перемогу над ворогом.

У післявоєнний період висловлювалися різні оцінки ролі ленд-лізу. В СРСР значно применшувалась значимість поставок. Характерною ознакою історіографії Радянського Союзу щодо питання ленд-лізу стало заперечення його значущості та звинувачення зарубіжних дослідників цієї проблеми у фальсифікації історії. Дані про частку ленд-лізу в радянському військовому виробництві були занижені за рахунок завищення обсягів виробництва окремих видів озброєння і бойової техніки в СРСР. Приховування значення західних поставок в радянських військових умовах було направлено на затвердження міфу про перевагу радянської військової економіки над військовою економікою США.

Джерельна база та історіографія з питання американсько-радянського співробітництва складається з великої кількості робіт зарубіжних та вітчизняних авторів.

Гончаренко Леся Леонідівна - кандидат історичних наук, доцент, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (Україна).

Конєва Анна Вікторівна - магістр навчально-наукового інституту історії та філософії Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (Україна).

Джерельна база дослідження представлена опублікованими документами, що видавалися великими тиражами ще в роки СРСР [1; 2], зокрема це «Листування Голови Ради Міністрів з президентами США і прем'єр-міністрами Великобританії під час Другої світової війни», «Радянсько-американські відносини під час Другої світової війни», «Радянсько-англійські відносини під час Другої світової війни», «Радянський Союз на міжнародних конференціях періоду Другої світової війни» тощо. Щодо джерел мемуарного характеру варто відзначити роботи Л. Гровса [3], Л. Шебаршина [4], Дж. Кеннана [5], Г. Корнієнко [6], які надають значну кількість додаткової інформації та яскраво описують хід американсько-радянських переговорів.

Оцінюючи російську історіографію, потрібно відзначити, що більшість робіт, які були опубліковані до кінця 80-х рр. ХХ ст., відрізняв жорсткий ідеологічний підхід, який відповідав офіційній лінії керівництва країни. Істотним недоліком робіт радянського періоду є домінування ідеології в аналізі проблеми, зокрема це дослідження таких авторів, як Г. Арбатов [7], Е. Баталов, І. Малашенко, Ю. Кашлев [8]. У 90-х рр. ХХ ст. відбувся інформаційний підйом у вивченні ленд-лізу, так як було розсекречено багато архівних даних і стали доступні іноземні видання. Найбільш цікаві в нашому розумінні є роботи М. Супрун [9], М. Барятинського [10], М. Бутеніна [11], О. Лаптева [12].

В американській історіографії проблемі ленд-лізу відведено більш значне місце. Вже у 1944 році вийшла книга одного з керівників програми ленд-лізу Е. Стеттінюса, в якій він згадує про допомогу Радянському Союзу [13]. Після закінчення війни в США були розсекречені звіти про постачання зарубіжним країнам, в тому числі СРСР допомоги та опублікований ряд робіт за даною тематикою. Наприклад, дослідження Г. Херріга, що розглядав взаємозв'язок допомоги в рамках програми ленд-лізу з політичними відносинами між учасниками антигітлерівської коаліції, які призвели в підсумку до виникнення «холодної війни» [14]. Однією з найбільш відомих робіт зарубіжних авторів на тему ленд-лізу є книга американського дослідника Р. Джонса, де автор представив значний статистичний матеріал за обсягом і номенклатурою поставок та за значенням окремих видів поставок для Радянського Союзу [15].

Значна увага питанню американсько-радянських відносин приділяється й у вітчизняних дослідженнях, на сьогодні з'явилася ціла плеяда науковців праці яких є ґрунтовними та цінними. Зокрема, в українській історіографії варто виокремити таких дослідників зазначеної проблематики як: В. Романенко, який досліджує питання авіаційного ленд-лізу [16], Ф. Кокошко, що розкриває відносини США та СРСР від великого союзу до великого протистояння [17], О. Ладигу, який вивчає передумови війни й суперечливу діалектику військово-політичних, економічних і соціокультурних процесів під час Другої світової війни [18]. Одним з найбільш важливих досліджень є праця О. Франдинського [19], яка детально та ґрунтовно описує надання ленд-лізу для СРСР країнами союзниками у Другій світовій війні.

Тому, користуючись напрацюваннями великої кількості науковців, в даному дослідженні ставиться за мету об'єктивно дослідити значимість

військово-економічної допомоги з боку США для СРСР та позбутись численних радянських міфів з даної тематики.

Ленд-ліз (від англ. lend-lease, lend - надавати позику, lease - здавати в оренду) - система військової допомоги США країнам антигітлерівської коаліції, що діяла в 1939-1945 рр. Вона включала в себе надання країнам-союзникам військової техніки, озброєння, стратегічної сировини, продовольства на умовах оренди. Ленд-ліз регламентувався законом США «Про забезпечення захисту Сполучених Штатів», ухваленим Конгресом США 11 березня 1941 р. Слухання проекту закону про ленд-ліз розпочалося 15 січня 1941 р. і тривало близько 2 місяців. За соціологічними опитуваннями, прихильників прийняття закону було у 2,5 рази більше, ніж противників. Запровадження ленд-лізу підтримували 70 % представників демократичної партії та 61 % - республіканської. У ході громадського обговорення в законопроект було внесено 4 суттєві поправки, які обмежували можливості президента США і стосувалися контролю Конгресу за асигнуваннями за ленд-лізом, підзвітності президента про хід виконання військових поставок, обмеження терміну дії президентських повноважень та заборони конвоювання торговельних суден військовими кораблями США [10, с. 15].

Регулювання розрахунків здійснювалося у відповідності з наступними принципами:

- матеріали, знищені, втрачені під час війни і є непридатними для подальшого споживання, не підлягають оплаті;

- матеріали, що залишилися після закінчення війни і придатні для цивільних потреб, оплачуються повністю або частково в порядку довгострокового кредиту;

- закон передбачав і можливу відмову в постачанні матеріалами з причин секретності (в першу чергу, обладнання) і першочерговому задоволенні потреб власних збройних сил [19, с. 123].

Згідно з цими умовами уряд США повинен був укласти договори з країнами-союзниками, кожній з яких необхідно було представити фінансовий звіт. Згідно із законом про ленд-ліз поставки складалися з озброєння, торгових суден, автомобілів, промислового устаткування, продовольства, палива, медикаментів тощо.

США зобов'язувалися надавати допомогу відповідній державі, включаючи поставку предметів оборони, оборонне обслуговування і оборонну інформацію, які президент США дозволить передавати або надавати. Передбачалося надання зустрічної допомоги Сполученим Штатам, включаючи поставку таких предметів оборони, які держава, яка уклала договір, в стані поставляти. Країна, яка отримує допомогу, зобов'язувалася повернути після закінчення війни ті предмети оборони, які вона отримала від США і які до кінця війни були в стані, придатному для використання в США. Передбачалося також встановлення «вигод», які відповідна країна повинна була надати США в сплату за допомогу. Визначення взаємних «вигод» залежало від конкретних обставин, які виникали в результаті закінчення війни проти агресора [20, с. 44].

Співпраця США та СРСР почалась з візиту в Москву 27 червня разом з військовою та економічною місіями англійського посла С. Кріппса. В ході

бесіди В. Молотов запропонував обумовити взаємну допомогу певною політичною угодою. З відповідей С. Кріппса слідувало, що рамки співпраці повинні були обмежитися економічною сферою, обміном військовим досвідом і військовою інформацією. Американцям доповідали про вироблення спільної політичної лінії обох країн в районах Близького і Далекого Сходу з метою недопущення туди Німеччини [21, с. 48-52].

На наступний день президент Ф. Рузвельт висловив готовність надати СРСР «всю можливу допомогу». Як наслідок, були розморожені радянські активи в американських банках. Президент розпорядився не застосовувати закон про нейтралітет у війні СРСР з Німеччиною. Були зняті торгові обмеження, що дозволяло здійснювати військові поставки в СРСР. 30 червня була отримана перша радянська заявка на поставку 6 тис. літаків, 20 тис. зенітних знарядь, 50 тис. т вибухових речовин, промислового обладнання на загальну суму 1,8 млрд. дол. [14, с. 10].

9-12 серпня недалеко від о. Ньюфаунленд була затверджена «Атлантична хартія» між США та Великобританією. Під час «Атлантичної конференції» Ф. Рузвельт і В. Черчилль направили лист Й. Сталіну: «... ми в даний час працюємо спільно над тим, щоб забезпечити Вас максимальною кількістю тих матеріалів, яких Ви найбільше потребуєте ... Для того, щоб ми всі змогли прийняти швидкі рішення з питання про розподіл наших загальних ресурсів, ми пропонуємо підготувати конференцію в Москві» [22, с. 147-148].

Після початку війни Німеччини проти СРСР В. Черчилль і Ф. Рузвельт пообіцяли Й. Сталіну забезпечити Радянський Союз максимальною кількістю тих матеріалів, яких потребувала країна. Для цього у військово-морському міністерстві була розроблена, а в Конгресі США проведена програма, яка передбачала збільшення військового виробництва як мінімум в два рази. У цей критичний для СРСР момент американський президент пішов на ризикований крок. Так, не встигнувши отримати формальну підтримку Конгресу, він переніс на СРСР дію закону про ленд-ліз під виглядом допомоги Великобританії. 11 вересня Конгрес попередньо схвалив військову програму США. Через добу до Лондона вилетів радник президента А. Гарріман для обговорення питань про розподіл військової допомоги.

1 жовтня 1941 р. в Москві було підписано «Перший Московський Протокол» про постачання допомоги Радянському Союзу до кінця червня 1942 р. 30 жовтня Ф. Рузвельт повідомив Й. Сталіну, що американські поставки будуть здійснюватися під безвідсоткову позику на суму 1 млрд. дол. З виплатою впродовж десятиліття, починаючи з шостого року після закінчення війни (сам закон був поширений на СРСР 28 жовтня, тобто за два дні до офіційного повідомлення).

Протягом всієї війни були підписані ще три Протоколи - Вашингтонський, Лондонський і Оттавський, - названі так за місцем підписання. Термін дії першого датувався жовтнем-червнем 1942 р., наступні ж протоколи продовжувалися по липень 1943 р., липень 1944 р. та травень 1945 р. Відповідно до протоколів, встановлювалися максимальні обсяги військових і цивільних матеріалів, які США могли виділити Радянському Союзу. На СРСР ленд-ліз був офіційно розповсюджений 30

жовтня 1941 р., але до цього часу з США вже надійшли 59 винишувачів. Закупівля стала можливою, оскільки ще 24 червня були розморожені радянські рахунки в банках США та припинено дію закону про нейтралітет щодо СРСР [23, с. 223-227].

1 червня 1942 р. Ф. Рузвельт у розмові з В. Молотовим повідомив, що передав послу СРСР у США угоду двох країн про позику та оренду (ленд-ліз). 11 червня 1942 р. у Вашингтоні було підписано угоду між урядами СРСР і США про принципи, застосовні до взаємної допомоги у веденні війни проти агресії. Американський уряд зобов'язувався продовжувати постачання СРСР «тими оборонними матеріалами, оборонним обслуговуванням і оборонною інформацією, які президент Сполучених Штатів Америки дозволив передавати і надавати». Радянський уряд заявив, що «буде продовжувати сприяти обороні Сполучених Штатів Америки і її зміцненню та надавати матеріали, обслуговування, пільги і інформацію в міру його можливостей». Угодою встановлювався також порядок надання допомоги і взаємних розрахунків [13, с. 202].

Сотні мільйонів доларів за програмою ленд-лізу були вкладені в нові заводи, фабрики, та інші об'єкти, що зіграло чималу роль у розвитку продуктивних сил. Ці кошти йшли на перебудову цивільних підприємств у військові. Нові заводи повністю фінансувалися за рахунок програми ленд-лізу, а виробництво озброєнь для армії дозволяло окупати витрати на їх будівництво. На кошти ленд-лізу споруджувалися доки, пірси, плавучі крани. Завдяки чому вдалося створити систему військових складів і товарних станцій. Ленд-ліз дав можливість зростанню виробництва озброєння і бойової техніки в СРСР і здобуття Червоною армією значно більшої мобільності.

Найбільше значення для радянської військової промисловості мали поставки кольорових металів. Найважчий період для радянської економіки припав на кінець 1941 р. - початок 1942 р. У зв'язку з евакуацією підприємств різко знизився рівень промислового виробництва. З червня та до кінця 1941 р. валова продукція промисловості скоротилася в 2,1 рази, випуск прокату чорних металів зменшився в 3,1 рази, прокату кольорових металів - в 430 разів [24, с. 42-43].

З 1942 р. в СРСР стали прибувати партії кольорових металів з-за кордону. З США в другій половині 1942 р. по тихоокеанському маршруту відправлялися алюміній та мідь. Всього по Другому протоколу з США до СРСР було завезено 183 тис. т. кольорових металів, третина з яких складала алюмінієві сплави. У 1943 р. імпорتنі поставки кольорових металів мали вже питому вагу в промислових ресурсах Радянського Союзу. Мідь, отримана по ленд-лізу, становила 22 % виробництва, свинець - 54 %, цинк - 50 %, молібденові концентрати - 186 %, нікель - 49 %, алюміній - 56 %, вольфрамовий концентрат - 110 % [9, с. 202].

Поставки по ленд-лізу авіабензину (з серпня 1941 року по вересень 1945 р.) в 1,4 рази перевищували радянське виробництво. Без західних поставок пального радянська авіація просто не змогла б підтримувати свої війська в необхідному обсязі. Більше половини всього авіаційного пального, використаного радянською авіацією в 1944-1945 роках, було виготовлено шляхом змішування імпортних і вітчизняних нафтопродуктів.

Істотну роль грали імпорtnі поставки промислового обладнання. Ще у 1939-1940 рр. радянське керівництво розмістило замовлення на імпортне обладнання для виробництва артилерійського озброєння. Надалі ці замовлення були поставлені для СРСР в рамках ленд-лізу. Так, у 1944-1945 рр. було доставлено 23,5 тис. верстатів, 1526 кранів і екскаваторів, 49,2 тис. т металургійного, 212 тис. т енергетичного обладнання, в тому числі турбіни для Дніпрогесу [9, с. 323-324].

Ще однією важливою складовою західної допомоги Радянському Союзу були продовольчі поставки. Сільське господарство і харчова промисловість СРСР найбільшою мірою постраждали від війни та окупації. Вже на початку військових дій противник зайняв територію, де до війни проживало 40 % населення країни, вироблялося 84 % цукру, 38 % зерна [24, с. 42]. Велика частина продовольства була знищена відступаючими радянськими частинами, адже вивезти вже не встигали. По всій країні виник дефіцит окремих видів продовольства (цукру, хліба, товарів традиційного імпорту).

На Московській тристоронній конференції (29 вересня - 1 жовтня 1941 р.), що затвердила перший протокол про постачання, Радянський Союз запросив про відправку в його порти щомісячно 200 тис. т пшениці, 70 тис. т цукру і 1,5 тис. т какао, що передбачало повне забезпечення цими продуктами 10-мільйонної армії [2, с. 25-26].

Маневрений характер, масштаби бойових операцій Другої світової війни висували високі вимоги до оснащення збройних сил і забезпечення тилу достатньою кількістю транспортних засобів. Велику роль у збільшенні мобільності Червоної армії і сприяння господарської діяльності зіграли автомобілі і локомотиви, отримані з-за кордону.

У передвоєнні роки пріоритет віддавався розвитку оборонних галузей - танкобудування, авіабудування, виробництва озброєнь. Недостатнє фінансування, передача частини виробничих потужностей в інші галузі визначили відставання автомобілебудування в Радянському Союзі. При цьому керівництво країни не брало до уваги той факт, що основні види озброєнь такі як танки, артилерія, літаки - без достатнього забезпечення автотранспортом стають небоєздатними.

Американський військовий аташе в СРСР І. Ітон у повідомленні до Вашингтона 16 червня 1941 р., оцінюючи боєздатність Червоної армії напередодні війни, зазначав: «... Автомобільний транспорт - застарілого типу і не розрахований на експлуатацію у важких військових умовах. У Червоній армії немає легких автомобілів всюдиходів. Серед таких використовуються автомобілі Форда моделі 1933-1934 рр. Так само як і у випадку з танковими військами спостерігається нестача водіїв і ремонтних засобів. Тип і стан автомобілів плюс стан внутрішньої дорожньої мережі роблять дуже сумнівним використання мотопіхоти. Таким же чином вони впливають на всю систему тилового постачання. Якщо додати до цього нерозвинену мережу шосейних доріг, а також слабку залізничну систему разом з тихохідним і застарілим гужовим транспортом, то ми можемо зробити майже заздалегідь вирішеним висновок - система тилового забезпечення Червоної армії в разі війни впаде. Ця армія не в змозі сьогодні пересуватися швидше, ніж вона могла це робити тридцять років тому...» [21, с. 241].

Таким чином, велике значення мали поставки автомобілів з-за кордону. Без західних поставок армія не досягла б того рівня мобільності, якою вона володіла. Перші партії автомашин стали надходити в Архангельський порт наприкінці 1941 р. Й. Сталін в посланні американському президенту від 22 серпня 1942 р. підкреслював особливу зацікавленість в отриманні максимально можливої кількості вантажівок. Всього в 1942 р. в Радянський Союз надійшло близько 79 тис. автомобілів, поставлених в рамках програми ленд-лізу. З початку війни до середини 1943 р. з США було відправлено в цілому 138 тис. автомобілів [13, с. 223].

На радянських автозаводах крім виробництва вітчизняних моделей відбувалася збірка машин ленд-лізу. Збирали автомобілі «Форд», «Шевроле», «Додж» тощо. Американські автомобілі відрізнялися технологічністю в масовому виробництві і ремонті, достатньою надійністю і прохідністю, високим ступенем стандартизації й уніфікації, функціональною зовнішністю. В СРСР найбільшою популярністю серед автомашин ленд-лізу користувався «Студебекер». Ця армійська вантажівка вантажопідйомністю 2,5 т перевозила солдатів і боєприпаси, буксирувала важкі артилерійські знаряддя, служила базою для ракетних установок.

В цілому за роки війни Радянський Союз отримав за системою ленд-лізу близько 18 млн т вантажів (4,5 млн т - продукти харчування; 3,6 млн т - метали для авіабудування та залізничні рейки; 2,3 млн т - автомашини; 1,4 млн т - хімічна сировина та вибухові речовини; 1,2 млн т - машини та обладнання; 0,5 млн т - залізничний рухомий склад). У вартісному виразі витрати на ленд-ліз за період його дії дорівнювали близько 46 млрд дол. США, що становило 13 % усіх військових витрат США та перевищило 50 % експорту країни.

Щодо поставок військової техніки варто навести такі дані: 480 тис. автомобілів, із них 430 тис. - вантажні (в основному, US 6 фірм «Студебекер» і REO); 50 тис. - джипи (Willys MB і Ford GPW). В обсягах військових автотранспортних поставок вони досягли 64 % від загальної величини. Крім того, з США було надіслано 35 тис. мотоциклів; літаки - 18 297 одиниць, або 13 % від загальної кількості, яка була вироблена (використана) під час бойових дій; танки - 12 199 одиниць, або 12,3 % від загальної кількості; близько 8 тис. зенітних гармат, або 21 % від загальних надходжень протягом війни; близько 5 тис. протитанкових гармат, або 9 % від загальних надходжень; 580 військових кораблів та суден, або 22,4 % від загального надходження, з них - 202 торпедних катерів, 28 сторожових кораблів, 138 мисливців за підводними човнами, 49 десантних кораблів, 3 криголами, близько 120 вантажних суден та буксирів; паротягів - 1900 одиниць (при загальному обсязі виробництва в СРСР у 800 паротягів), 11 075 залізничних вагонів (виробництво в СРСР за аналогічний період - 1092 вагони); тракторів і тягачів - 8 тис. одиниць; 140 тис. одиниць автоматичної стрілецької зброї; 472 млн мін та снарядів.

За різними підрахунками, питома вага ленд-лізу в загальному обсязі поставок становила (без урахування якісних характеристик): щодо бронетанкової техніки - від 12,3 до 16 %; щодо літаків - від 13 до 15,3 %; зенітної артилерії - від 18,4 до 21 %; вантажних і легкових автомобілів - від

64 до 66,1 %; бойових кораблів - 32,4 %; тракторів - 20,6 %; металорізальних верстатів - 23,1 %; паротягів - 42,1 %; радіолокаційної апаратури - більше 80 %. Поставки союзників забезпечили 40 % військової потреби в авіаційному бензині; 36 - у залізничних рейках; 36,6 - у вибухових речовинах; 55 - в алюмінії; 45 - у міді; 30 - в автопокришках; 29,5 - у цукрі; 6 % - у бавовні [19, с. 128-129]

Підсумовуючи вищезазначені факти варто наголосити, що без поставок за ленд-лізом Радянському Союзу було б практично не можливо протистояти німецькому вторгненню. Ця залежність добре усвідомлювалась радянським керівництвом, але свідомо зменшувалась. Дані про частку ленд-лізу в радянському військовому виробництві були занижені за рахунок завищення обсягів виробництва окремих видів озброєння і бойової техніки в СРСР. Поставки за обсягом в двічі, а за вартістю - майже в тричі були більшими, ніж зазначалось в московських протоколах. Применшення ролі західних поставок робилася з метою зміцнення міфу про перевагу радянської військової економіки над військовими економіками капіталістичних країн, не тільки Німеччини, але й Великобританії та США. Допомога США СРСР в межах ленд-лізу відіграла величезну роль у ході ведення військових дій проти фашизму.

1. Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны, 1941 - 1945 гг.: [В 2 т.]: Том 2: Переписка с Ф. Рузвельтом и Г. Трумэнном (август 1941 г. - декабрь 1945 г.) / Министерство иностранных дел СССР. - Издание 2-е. - М.: Политиздат, 1989. - 320 с.
2. Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы: в 2 т. - М.: Политиздат, 1983. - Т. 1: 1941-1943. - 542 с.
3. Гровс Л. Теперь об этом можно рассказать / Л. Гровс; [сокращ. пер. с англ. О.П. Бегучева; предисл. и ред. канд. воен. наук В.В. Ларионова]. - М.: Атомиздат, 1964. - 304 с.
4. Шебаршин Л.В. Рука Москвы: Записки начальника советской разведки / Л.В. Шебаршин - М.: Эксмо 1992. - 156 с.
5. Кеннан Дж. Дипломатия Второй мировой войны глазами американского посла в СССР Джорджа Кеннана / Пер. с англ. Л.А. Игоревского, Ю.Д. Чупрова - М.: Центрполиграф, 2002. - 479 с.
6. Корниенко Г.М. Холодная война: свидетельство ее участника / Г.М. Корниенко - М.: Олма-пресс, 2001. - 504 с.
7. Арбатов Г.А. Идеологическая борьба в современных международных отношениях. Доктрина, методы и организация внешнеполитической пропаганды империализма / Г.А. Арбатов - М.: Политиздат, 1970. - 351 с.
8. Баталов Э.А. Идеологическая борьба или психологическая война? / Э.А. Баталов, Малашенко И.Е., Кашлев Ю.Б. - М.: Изд-во полит. лит-ры, 1986. - 189 с.
9. Супрун М.Н. Ленд-лиз и северные конвои, 1939-1945 гг. / Н.М. Супрун - М.: Андреевский флаг, 1997. - 364 с.
10. Барятинский М. Танки ленд-лиза в бою / М. Барятинский - М.: Эксмо; Яуза, 2009. - 390 с.
11. Бутенина Н. Ленд-лиз: сделка века / Н. Бутенина - М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2004. - 314 с.
12. Лаптев А. Н. Союзнические отношения в годы Великой Отечественной войны и проблема ленд-лиза: дис. канд. ист. наук: 07.00.02. / А.Н. Лаптев - М.: 2004. - 182 с.
13. Стеттиниус Э. Ленд-лиз - оружие победы / Э. Стеттиниус; [Перевод с английского С. Луговского] - М.: Вече, 2000. - 400 с.
14. Herrig G. C. Aid to Russia, 1941-1946. Strategy, Diplomacy, the Origins of the Cold War / G. Herrig - L.: Columbia University Press, 1973. - 365 p.
15. Jones R. H. The Roads to Russia: United States Lend-Lease to the Soviet Union. Univ / R. H. Jones - Oklahoma, 1969 - 578 p.

16. Романенко В.Д. Авіаційна техніка ленд-лізу 1941-1945 рр. (пам'яткознавчий аспект): автореф. дис. на здоб. наук. ст. канд. іст. наук: 26.00.05. / В.Д. Романенко - К.: Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури НАН України, Центр пам'яткознавства, 2010. - 21 с.

17. Кокоско Ф.І. «Холодна війна»: від великого союзу до великого протистояння / Ф.І. Кокоско // «Холодна війна» 1946-1991 рр.: причини, перебіг, наслідки: статті та матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 лютого 2011 р.). - Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. - С. 44-50.

18. Ладиґа О.І. Друга світова війна: складові мегаконфлікту / О.І. Ладиґа // «Холодна війна» 1946-1991 рр.: причини, перебіг, наслідки: статті та матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 лютого 2011 р.). - Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. - С. 69-75.

19. Фрадинський О.А. Ленд-ліз в СРСР як форма військово-економічної співпраці країн-союзників у II Світовій війні / О.А. Фрадинський // Історія торгівлі, податків та мита. - 2013. - №1. - С. 122-131.

20. Лукашев К.И. Основные вопросы военной и послевоенной внешнеторговой политики США / К.И. Лукашев - М.: Ленгорисполком, 1947. - 252 с.

21. Советско-американские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941-1945: Документы и материалы. /М-во иностр. дел СССР. В 2-х т. - Т. 1. 1941-1943. - М.: Политиздат, 1984. - 510 с.

22. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны [Текст]: Док. и материалы. В 2-х т. Т. 1. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны: 1 января - 31 декабря 1944 г. / Ред.-сост. С.Майоров. - Госполитиздат - М.: Госполитиздат, 1946. - 698 с.

23. Котельников В. Авиационный ленд-лиз / В. Котельников - М.: «Русские Витязи», 2015. - 368 с.

24. Вознесенский Н.А. Военная экономика СССР в период Отечественной войны / Н.А. Вознесенский - М.: Госполитиздат, 1947. - 192 с.

References

1. Perepiska Predsedatelya Soveta Ministrov SSSR s prezidentami SShA i premer-ministrami Velikobritanii vo vremya Velikoy Otechestvennoy voynyi, 1941 - 1945 gg.: [V 2 t.]: Tom 2: Perepiska s F. Ruzveltom i G. Trumenom (avgust 1941 g. - dekabr 1945 g.) / Ministerstvo inostrannykh del SSSR. - Izdanie 2-e. - М.: Politizdat, 1989. - 320 s.

2. Sovetsko-angliyskie otnosheniya vo vremya Velikoy Otechestvennoy voynyi, 1941-1945: Dokumenty i materialy: v 2 t. - М.: Politizdat, 1983. - Т. 1: 1941-1943. - 542 s.

3. Grovs L. Teper ob etom možno rasskazat / L. Grovs; [sokrasch. per. s angl. O.P. Begucheva; predisl. i red. kand. voen. nauk V.V. Larionova]. - М.: Atomizdat, 1964. - 304 s.

4. Shebarshin L.V. Ruka Moskvyy: Zapiski nachalnika sovetsoy razvedki / L.V. Shebarshin - М.: Eksmo 1992. - 156 s.

5. Kennan Dzh. Diplomatiya Vtoroy mirovoy voynyi glazami amerikanskogo posla v SSSR Dzhordzha Kennana / Per. s angl. L.A. Igorevskogo, Yu.D. Chuprova - М.: Tsentrpoligraf, 2002. - 479 s.

6. Kornienko G.M. Holodnaya voyna: svidetelstvo ee uchastnika / G.M. Kornienko - М.: Olma-press, 2001. - 504 s.

7. Arbatov G.A. Ideologicheskaya borba v sovremennykh mezhdunarodnykh otnosheniyakh. Doktrina, metody i organizatsiya vneshnepoliticheskoy propagandy imperializma / G.A. Arbatov - М.: Politizdat, 1970. - 351 s.

8. Batalov E.A. Ideologicheskaya borba ili psihologicheskaya voyna? / E. A. Batalov, Malashenko I.E., Kashlev Yu.B. - М.: Izd-vo polit. lit-ryi, 1986. - 189 s.

9. Suprun M.N. Lend-liz i severnyie konvoi, 1939-1945 gg. / N.M. Suprun - М.: Andreevskiy flag, 1997. - 364 s.

10. Baryatinskiy M. Tanki lend-liza v boyu / M. Baryatinskiy - М.: Eksmo; Yauza, 2009. - 390 s.

11. Butenina N. Lend-liz: sdelka veka / N. Butenina - М.: Izdatelskiy dom GUVShE, 2004. - 314 s.

12. Laptev A. N. Soyuznicheskoe otnosheniya v godi Velikoy Otechestvennoy voynyi i problema lend-liza: dis. kand. ist. nauk: 07.00.02. / A.N. Laptev - М.: 2004. - 182 s.

13. Stettinius E. Lend-liz - oruzhie pobedy / E. Stettinius; [Perevod s angliyskogo S. Lugovskogo] - М.: Veche, 2000. - 400 s.

14. Herrig G. S. Aid to Russia, 1941-1946. Strategy, Diplomacy, the Origins of the Cold War / G. Herrig - L.: Columbia University Press, 1973. - 365 p.

15. Jones R. H. The Roads to Russia: United States Lend-Lease to the Soviet Union. Univ / R. H. Jones - Oklahoma, 1969 – 578 p.
16. Romanenko V.D. Avlatslna tehnika lend-lizu 1941-1945 rr. (pam'yatkoznavchiiy aspekt): avtoref. dis. na zdob. nauk. st. kand. Ist. nauk: 26.00.05. / V.D. Romanenko - K.: Ukr. t-vo ohoroni pam'yatok IstorIYi ta kulturi NAN UkraYini, Tsentр pam'yatkoznavstva, 2010. - 21 s.
17. Kokoshko F.I. «Holodna vlna»: vId velikogo soyuzu do velikogo protistoyannya / F.I. Kokoshko // «Holodna vlna» 1946–1991 rr.: prichini, perebIg, naslIdki: statI ta materIali VseukraYinskoYi naukovopraktichnoYi konferentsIYi (28 lyutogo 2011 r.). - Lugansk: TOV «Virtualna realnIst», 2011. - S. 44- 50.
18. Ladiga O.I. Druga svItova vlna: skladovI megakonfliktu / O.I. Ladiga // «Holodna vlna» 1946–1991 rr.: prichini, perebIg, naslIdki: statI ta materIali VseukraYinskoYi naukovopraktichnoYi konferentsIYi (28 lyutogo 2011 r.). - Lugansk: TOV «Virtualna realnIst», 2011. - S. 69-75.
19. Fradinskiy O.A. Lend-liz v SRSR yak forma vlyskovo-ekonomIchnoYi splvpratsI kraYin-soyuznikIv u II SvItovIy vIynI / O.A. Fradinskiy // IstorIya torgIvII, podatkIv ta mita. - 2013. - №1. - S. 122–131.
20. Lukashev K.I. Osnovnyie voprosy voennoy i poslevoennoy vneshnetorgovoy politiki SShA / K.I. Lukashev - M.: Lengorispolkom, 1947. - 252 s.
21. Sovetsko-amerikanskie otnosheniya vo vremena Velikoy Otechestvennoy voyni, 1941-1945: Dokumenty i materialy. /M-vo inostr. del SSSR. V 2-h t. T. 1. 1941-1943. - M.: Politizdat, 1984. - 510 s.
22. Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuzа v period Otechestvennoy voyni [Tekst]: Dok. i materialy. V 2-h t. T. 1. Vneshnyaya politika Sovetskogo Soyuzа v period Otechestvennoy voyni: 1 yanvarya - 31 dekabrya 1944 g. / Red.- sost. S.Mayorov. - Gospolitizdat - M.: Gospolitizdat, 1946. - 698 s.
23. Kotelnikov V. Aviatsionniy lend-liz / V. Kotelnikov - M.: «Russkie Vityazi», 2015. - 368 s.
24. Voznesenskiy N.A. Voennaya ekonomika SSSR v period Otechestvennoy voyni / N.A. Voznesenskiy - M.: Gospolitizdat, 1947. - 192 s.

Гончаренко Л. Л., Конєва А. В.

кандидат исторических наук, доцент, Сумский государственный педагогический университет им. А.С. Макаренко (Украина)

магистр учебно-научного института истории и философии Сумского государственного педагогического университета им. А.С. Макаренко (Украина).

АМЕРИКАНСКАЯ ПОЛИТИКА ЛЕНД-ЛИЗА КАК ФОРМА ВОЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ СССР ВО ВРЕМЯ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье анализируется роль политики ленд-лиза как формы военно-экономической помощи со стороны США для СССР в ходе Второй мировой войны. Рассматривается суть понятия ленд-лиз его составляющие и особенности поставок помощи. Раскрывается значение поставок ленд-лиза Соединенными Штатами Америки. Особое внимание уделяется вопросу необходимости данной военной помощи для СССР, которая всячески уменьшалась, а то и вовсе замалчивалась советской историографией и мало исследуется современной российской научной общественностью.

Ключевые слова: Вторая мировая война, США, Советский Союз, ленд-лиз, военные поставки, помощь.

Goncharenko L.L.

PhD (History), Associate Professor of Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko (Ukraine)

Koneva A.V.

Master of Educational and Scientific Institute of History and Philosophy of the Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko (Ukraine).

AMERICAN LAND LEASING POLICY AS THE FORM OF MILITARY AND ECONOMIC ASSISTANCE OF THE USSR AFTER THE SECOND WORLD WAR

The article analyzes the role of the Lend-Lease policy as a form of US military assistance to the USSR during the Second World War. The essence of the Lend-Lease concept is considered in its constituents and peculiarities of supplying the assistance. The value of deliveries by the United States of America during the Second World War is revealed. Particular attention in article is paid to the issue of the need for military assistance to the USSR, in every possible way diminished, and even completely suppressed by Soviet historiography and little studied by the

contemporary Russian scientific community. This scientific publication reveals the historical aspects and preconditions of the US-Soviet policy of cooperation in the context of the Lend-Lease policy. That is why, attention is paid to four (Moscow, Washington, London and Ottawa) protocols, according to which the maximum volumes of military and civilian materials that the United States could allocate to the Soviet Union were set. This article provides specific statistics on the quantitative component of care and its breakdown by type. In particular, data are presented in the Lend-Lease policy on the supply of non-ferrous metals, fuel, industrial equipment, vehicles and food supplies, which played a key role in the course of hostilities. Summarizing the facts disclosed in the article, the researchers note that without US supplies to the Soviet Union it would be virtually impossible to withstand the German invasion. This dependence was well-understood by the Soviet leadership, but deliberately diminished.

Key words: *the Second World War, the USA, the Soviet Union, Lend-Lease policy, military supplies.*

Отримано 24.12.2017